

Henryk Cimek

Poglądy ludowców na konstytucję i ich udział w pracach nad nią (1919–1921)

Polityka i Społeczeństwo nr 4, 26-37

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Henryk Cimek

**POGLĄDY LUDOWCÓW NA KONSTYTUCJĘ
I ICH UDZIAŁ W PRACACH NAD NIĄ
(1919–1921)**

Ludowcy do najważniejszych i najpilniejszych zadań stojących przed odradzającym się państwem polskim zaliczali uchwalenie konstytucji i podjęcie przez sejm decyzji w sprawie reformy rolnej. Prace nad konstytucją zapoczątkował rząd Jędrzeja Moraczewskiego (18 listopada 1918 r. – 16 stycznia 1919 r.), a następnie czynnie włączył się do nich gabinet Ignacego Paderewskiego (16 stycznia – 9 grudnia 1919 r.), który w tym celu powołał 25 stycznia 1919 r. komisję rządową pod nazwą „Ankieta dla oceny projektów konstytucji”. Komisja ta zamierzała jednak opracować własny projekt, dlatego 19 lutego zmieniła nazwę na „Ankieta w sprawie konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”. W związku z tym, że wybrany 26 stycznia 1919 r. Sejm Ustawodawczy wezwał rząd do rychłego opracowania deklaracji konstytucyjnej, kierownictwo nad rządowymi pracami konstytucyjnymi – po zakończeniu działalności przez „Ankietę” 12 marca – objął minister spraw wewnętrznych Stanisław Wojciechowski. Rządowy „Projekt deklaracji konstytucyjnej” Rada Ministrów przyjęła 3 maja 1919 r., a trzy dni później odbyła się jego pierwsza prezentacja w sejmie (Krukowski 1977: 13 i nn.; Ajnenkiel 2001: 165 i nn.; Ajnenkiel 1972: 207 i nn.; Borucki 2002: 99 i nn.; *Projekty...* 1920: 6–8, 139 i nn.; Sprawozd. stenogr. ... 6 V 1919, łam 4 i nn.).

Do prac nad ustawą zasadniczą włączył się także sejm, który powołał 14 lutego 1919 r. Komisję Konstytucyjną. Następnego dnia zebrała się ona na inauguracyjnym posiedzeniu. Jej wiceprzewodniczącym został Maciej Rataj, wówczas poseł PSL Wyzwolenie. W 30-osobowej komisji ludowcy otrzymali 10 miejsc: PSL Wyzwolenie – 5, PSL Piast – 4 i PSL-Lewica – 1 (Rataj 1965: 38–39; Rzepecki 1920: 273–274; SU, druk nr 2390: 6).

Sprawę opracowania konstytucji najszybciej ze stronnictw ludowych podjęło PSL Wyzwolenie, omawiając ją – zdaniem Aleksandra Bogusław-

skiego – już na początku wiosny 1919 r. Równocześnie zaczęto pisać na ten temat w tygodniku „Wyzwolenie” (Bogusławski: 193; *O ustroju...*, „Wyzwolenie” 2 III 1919, nr 9: 131–132; 9 III 1919, nr 10: 143; 23 III 1919, nr 12: 165; 6 IV 1919, nr 14: 191–192). Pierwsza dyskusja konstytucyjna w Stronnictwie dotyczyła głównie dwuizbowości. Początkowo zdania w tej kwestii były podzielone, przy czym za dwoma izbami miał się opowiadać wówczas – zdaniem Bogusławskiego – zwłaszcza Stanisław Thugutt. Później dyskusję nad tą kwestią przeniesiono na forum klubu poselskiego. Ostatecznie opowiedziano się za parlamentem jednoizbowym, co postulowano już wcześniej w deklaracji Klubu Poselskiego PSL Wyzwolenie, zaprezentowanej w sejmie przez Błażeja Stolarskiego, prezesa Zarządu Głównego Stronnictwa i prezesa jego klubu poselskiego, 22 lutego 1919 r. (Bogusławski: 193; Sprawozd. stenogr. ... 22 II 1919, łam 111).

Kwestia jednoizbowości prawdopodobnie zadecydowała głównie o tym, że Stronnictwo odrzuciło projekt konstytucji Tadeusza Jankowskiego, a przyjęło projekt Włodzimierza Wakara, który – po dokonaniu w nim zmian – następnie złożyło w sejmie 6 maja 1919 r. jako własny. Tym samym PSL Wyzwolenie zaakceptowało m.in. postulat Wakara, by zwierzchnika Rzeczypospolitej wybierano w powszechnym głosowaniu na lat 6, podczas gdy w deklaracji Klubu Poselskiego PSL Wyzwolenie, odczytanej przez Stolarskiego w sejmie, była mowa o urzędzie prezydenta. Dlatego postulaty utworzenia sejmu jednoizbowego i określenia funkcji prezydenta, zgłaszane przez klub Stronnictwa 14 marca 1919 r., znalazły się także wśród warunków współpracy klubów stronnictw ludowych w sejmie (Krukowski 1977: 83–85; *Projekty...*: 37 i nn., 185 i nn., 197 i nn.; *Próba...* 23 III 1919, nr 12: 164).

Najwcześniej, bo już 6 maja, odbyło się w sejmie pierwsze czytanie deklaracji konstytucyjnej według projektu rządowego, przy czym dyskusję nad nią przełożono na 9 maja, kiedy to równocześnie miała miejsce dyskusja nad wnioskiem nagłym klubu PSL Wyzwolenie w sprawie zasad konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dyskusję kontynuowano na dwóch kolejnych posiedzeniach plenarnych sejmu 10 i 13 maja, po czym oba projekty odesłano do Komisji Konstytucyjnej.

Projekt zasad konstytucji autorstwa PSL Wyzwolenie zaprezentował w sejmie 9 maja Juliusz Poniatowski, który podkreślił znaczenie ustawy zasadniczej dla odradzającego się państwa polskiego. Zwracał uwagę na to, by nie było to państwo biurokratyczne i policyjne. Ekspozował zasady demokracji bezpośredniej i szerokiego samorządu terytorialnego. Domagał się uchwalenia konstytucji zgodnej z duchem narodu i wielowiekowymi polskimi tradycjami. Chodziło mu głównie o prze-

strzeżenie dwóch zasad rządzenia: „wielkiego” zaufania do ogółu obywateli i szerokich kompetencji samorządów, co dawałoby poczucie, że państwo stanowi dobrowolny związek wolnych obywateli. Poniatowski akcentował też konieczność zagwarantowania w konstytucji prawa do pracy. Środki wytwarzania miały stanowić własność pracujących na nich; PSL Wyzwolenie zdecydowanie sprzeciwiało się upaństwowieniu środków produkcji, co postulowali socjaliści. Najwyższa władza miała należeć do parlamentu jednoizbowego. Proponowano, by rząd, podobnie jak i inne władze centralne, wyłaniać oddolnie, opierając się na samorządach, co praktycznie było niewykonalne. Stronnictwo w swojej deklaracji konstytucyjnej eksponowało też kwestie wybieralności sędziów, powszechnego dostępu do oświaty itp.

Poniatowski w wystąpieniu odniósł się też, i to bardzo krytycznie, do rządowej deklaracji konstytucyjnej. Zarzucał jej, że choć napisano ją w oparciu o znajomość projektu PSL Wyzwolenie, to jednak wypacza jego podstawowe treści. Jako przykład dał m.in. ideę Straży Praw, która według projektu PSL Wyzwolenie miała być sądem apelacyjnym, a w deklaracji rządowej – drugą izbą parlamentu. Poniatowski krytykował ponadto deklarację rządową za wyposażenie naczelnika państwa w nadmierne kompetencje, dające mu – zdaniem mówcy – władzę dyktatorską (Sprawozd. stenogr. ... 9 V 1919, łam 70 i nn.). Niektórzy historycy podkreślają, że było to dziwne, ponieważ w PSL Wyzwolenie znajdowało się sporo zwolenników Piłsudskiego, do których zaliczał się również Poniatowski (Krukowski 1977: 89–90).

W debacie konstytucyjnej w maju 1919 r. z ludowców udział jeszcze wzięli: Jan Dąbski i Władysław Kiernik z PSL Piast oraz Jan Smoła z PSL Wyzwolenie. Piastowcy odnieśli się tylko do deklaracji rządowej, której zarzucali m.in. to, że nie uwzględniono w niej kwestii ziemi. Dąbski, w przeciwieństwie do Poniatowskiego, nie krytykował tak ostro dokumentu rządowego. Podkreślał jego demokratyzm i opowiedzenie się za ustrojem republikańskim. Przypominał, że PSL Piast było zwolennikiem parlamentu jednoizbowego, którego kadencja trwałaby 5 lat. Prezydent miał być wybierany przez ogół obywateli. Bardziej krytyczny od Dąbskiego był Kiernik, który deklaracji rządowej zarzucał m.in. mało precyzyjne zapisy o prerogatywach naczelnika państwa. Z kolei Smoła, w odróżnieniu od swojego kolegi klubowego, starał się szukać tego, co łączy obydwa projekty (PSL Wyzwolenie i rządowy). Jego zdaniem konstytucja powinna mieć charakter trwały i należało ją uchwalić szybko (Sprawozd. stenogr. ... 9 V 1919, łam 87; Sprawozd. stenogr. ... 13 V 1919, łam 27 i nn.).

Pierwsze wystąpienia posłów PSL Wyzwolenie i PSL Piast świadczyły o tym, że nie uzgodniono ich w klubach, w których istniały różnice poglądów na ustroj i taktykę w walce o konstytucję. Rozbieżności te były jeszcze bardziej widoczne między klubami, co zapowiadało trudności w wypracowaniu wspólnego stanowiska ludowców w sprawie konstytucji, tak potrzebnego w walce z prawicą. Negatywnie – nawet na tle wystąpień innych posłów prawicowych – odebrano przemówienie arcybiskupa Józefa Teodorowicza, który poddał niezwykle ostrej krytyce projekt rządowy z pozycji zachowawczych i nacjonalistycznych. Uznał go za „elaborat”, którego nie należy traktować poważnie. Domagał się uznania religii katolickiej za panującą i wyrażał oburzenie, że – zgodnie z projektem rządowym – funkcję naczelnika państwa będzie mógł sprawować zarówno katolik, jak i żyd. Opowiadał się wreszcie za parlamentem dwuizbowym (Sprawozd. stenogr. ... 10 V 1919, łam 33, 41, 46–47).

Pierwsza, wstępna debata konstytucyjna w Sejmie Ustawodawczym unaoczniała skalę rozbieżności, zwłaszcza między prawicą i lewicą, w sprawach społeczno-ustrojowych. Była ona zapowiedzią ostrej dyskusji m.in. w kwestiach własnościowych, jedno- lub dwuizbowości parlamentu, zakresu kompetencji głowy państwa (naczelnika lub prezydenta), samorządu czy roli Kościoła katolickiego w państwie. Ponadto w wielu zagadnieniach stanowiska poszczególnych klubów dopiero krystalizowały się lub ulegały ewolucji. Zastanawiano się np., czy należy uchwalić od razu ostateczny tekst konstytucji, czy najpierw przyjąć ustawę tymczasową. Podczas gdy endecja jeszcze w lutym 1919 r. opowiadała się za przyjęciem początkowo konstytucji tymczasowej, to w czasie majowej debaty sejmowej optowała za rozpoczęciem prac od razu nad tekstem ostatecznym, a 30 maja Związek Sejmowy Ludowo-Narodowy złożył „Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”¹. Do odmiennego wniosku doszedł Związek Polskich Posłów Socjalistycznych, który trzy dni wcześniej złożył projekt „Tymczasowej Ustawy Konstytucyjnej”².

Jak już wspomniano, ze stronnictw ludowych najbardziej zaangażowane w sprawę uchwalenia konstytucji było PSL Wyzwolenie. Zależało mu na jak najszybszym przyjęciu ustawy zasadniczej, rozwiązaniu

¹ Wniosek nagły posła Głabińskiego i innych posłów ZLN o uchwalenie konstytucji RP. SU, druk nr 443 D. Tego samego dnia co projekt ZLN wpłynął do sejmu także „Projekt Konstytucji RP” jako wniosek J. Buzka i tow. (Klub Pracy Konstytucyjnej). SU, druk nr 443 E.

² Wniosek posła Mieczysława Niedziałkowskiego i tow. z 27 V 1919. SU, druk nr 443 C.

sejmu i rozpisaniu nowych wyborów. Zdaniem Bogusławskiego miano nadzieję na zdobycie nawet większości mandatów (Bogusławski: 9).

PSL Piast i PSL-Lewica nie złożyły własnych projektów konstytucji. Lukę tę PSL Piast starało się uzupełnić przez opublikowanie na łamach „Gazety Ludowej” 18 podstawowych założeń konstytucji. Autorem artykułu był Jan Dąbski, który powtórzył wiele postulatów zawartych w swoich wcześniejszych wystąpieniach sejmowych. Polska miała być republiką z parlamentem jednoizbowym, wybieranym na 5 lat w wyborach powszechnych. Podobnie miał być wyłaniany prezydent, ale na 6 lat. Ustrój Rzeczypospolitej określono jako ludowy, z szerokim samorządem terytorialnym oraz licznymi prawami i wolnościami obywatelskimi. Postulowano, by w konstytucji zagwarantować prawo do posiadania ziemi tym, co na niej pracują, a także określić najważniejsze zasady reformy rolnej. Szkolnictwo miało być powszechne, przymusowe, państwowe i bezpłatne (Dąbski 1 VI 1919, nr 22: 1). Niektóre z tych postulatów w zmienionej formie zawarto w programie PSL Piast uchwalonym 29 czerwca 1919 r., m.in. kadencję urzędowania prezydenta skrócono do 5 lat (Lato, Stankiewicz 1969: 164–165). Zasadnicze myśli z artykułu Dąbskiego zostały jednak zachowane.

W sprawie konstytucji początkowo najrzadziej ze stronnictw chłopskich wypowiadało się PSL-Lewica. Z różnych dokumentów partyjnych i publikacji prasowych wynika, że zależało mu – podobnie jak PSL Wyzwolenie – na szybkim uchwaleniu konstytucji, rozwiązaniu sejmu i rozpisaniu nowych wyborów. Zgodnie z programem Stronnictwa, uchwalonym 1 czerwca 1919 r., Polska miała być Rzeczpospolitą Ludową z sejmem jednoizbowym i naczelnikiem – prezydentem wybieranym przez ogół obywateli na około 5 lat. Domagano się również szerokiego samorządu gminnego i powiatowego, a także reformy rolnej opartej na przymusowym wywłaszczeniu wielkich obszarów dworskich i ziem kościelnych bez odszkodowania („Przyjaciel Ludu” 15 VI 1919, nr 24: 3).

Komisja Konstytucyjna rozpoczęła pracę 4 czerwca 1919 r., natomiast dzień wcześniej zainaugurowano sejmową debatę plenarną nad reformą rolną, która trwała do 10 lipca. Kwestia ta ściśle wiązała się z konstytucją, ponieważ ludowcy domagali się uwzględnienia w ustawie zasadniczej zapisów dotyczących ziemi. Komisja miała do dyspozycji 5 projektów lub deklaracji konstytucyjnych: rządu, PSL Wyzwolenie, ZPPS, Związku Ludowo-Narodowego i Klubu Pracy Konstytucyjnej (autorstwa Józefa Buzka). Ponieważ dokument rządowy nie miał charakteru ustawy, lecz był tylko deklaracją, a żaden z pozostałych projektów nie został uznany przez Komisję Konstytucyjną za mogący

stanować podstawę do dalszych prac, postanowiła ona opracować własny projekt. Podobnie postąpił też rząd Paderewskiego, który wniósł do sejmku swój projekt 3 listopada 1919 r.

Po rozpoczęciu prac przez Komisję Konstytucyjną doszło do zmian układu sił w sejmie. Początkowo stało się to głównie za sprawą wyborów uzupełniających w Wielkopolsce, które odbyły się 1 czerwca 1919 r. i zakończyły się wygraną prawicy. Później nastąpiły zmiany w klubach sejmowych, także w klubach ludowych. Do utworzonego 25 czerwca 1919 r. Związku Sejmowego Posłów Ludowych (PSL Wyzwolenie i PSL Piast) w lipcu zgłosiło akces 13-osobowe Koło Niezależnych Posłów Ludowych. Po likwidacji Koła (1 sierpnia) 7 jego posłów przeszło do Klubu Poselskiego PSL Piast. Wyrazem istnienia tendencji integracyjnych w ruchu ludowym było połączenie klubów poselskich PSL Wyzwolenie i PSL Piast, w następstwie którego 8 października 1919 r. powstał Klub Poselski PSL. Liczył on wówczas 109 posłów (nie przystąpili do niego posłowie PSL-Lewica) i był najliczniejszym klubem w sejmie. Połączenie to trwało jednak krótko. Następnym zmian w układzie sił w sejmie były przekształcenia w Komisji Konstytucyjnej, której prace zostały zahamowane w wyniku podania się do dymisji rządu Paderewskiego (27 listopada 1919 r.). Pertraktacje mające na celu wyłonienie większości parlamentarnej zdolnej do utworzenia rządu prowadziły głównie kluby PSL i Narodowego Zjednoczenia Ludowego, które powstało w końcu lipca 1919 r. Ich wynik zależał od osiągnięcia porozumienia zwłaszcza w kwestiach konstytucji i reformy rolnej. Klub PSL ustąpił, akceptując senat i wybór prezydenta na lat siedem przez Zgromadzenie Narodowe, podczas gdy PSL Wyzwolenie i PSL Piast opowiadały się wcześniej za parlamentem jednoizbowym i wyborem głowy państwa w głosowaniu powszechnym. Rataj przyznał, że już wcześniej był zwolennikiem dwuizbowości, ale nie przyznawał się do tego, ponieważ mogłoby to zaszkodzić trwałości nowo utworzonego klubu PSL (Rataj 1965: 61). Na łamach „Piasta” tłumaczono, że wprowadzenie PSL Piast szło do wyborów z hasłem jednoizbowego parlamentu, ale chcąc stworzyć większość w sejmie, opowiedziało się za senatem (Tokarczyk 1 II 1920, nr 5: 4–5; *Pierwszy...* 21 XII 1919, nr 51: 1–3).

Dzięki ustępstwom piastowców powstał koalicyjny rząd Leopolda Skulskiego (13 grudnia 1919 r. – 9 czerwca 1920 r.), co spowodowało rozłam w Klubie Poselskim PSL. 22 stycznia 1920 r. reaktywowano Klub Poselski PSL Wyzwolenie, który domagał się szybkiego uchwalenia konstytucji z zapisem o jednoizbowym parlamencie i rozpisania nowych wyborów. Atakowano też PSL Piast za zgodę na senat i ustęp-

stwa w sprawie reformy rolnej. Agitacja PSL Wyzwolenie spotkała się z szerokim odzewem na wsi.

Rząd Skulskiego 21 stycznia 1920 r. przekazał sejmowi poprawki do projektu konstytucji rządu Paderewskiego, które były zgodne z ustaleniami NZL i PSL Piast. Komisja Konstytucyjna przystąpiła do pracy nad poprawkami następnego dnia, opowiadając się za senatem i wyborem prezydenta przez Zgromadzenie Narodowe. Rozwiązania te popierało m.in. PSL Piast, natomiast PSL Wyzwolenie i PSL-Lewica optowały nadal za parlamentem jednoizbowym i wyborem naczelnika państwa, a nie prezydenta, przez ogół obywateli. Stronnictwa te, zwłaszcza PSL Wyzwolenie, domagały się też przyspieszenia prac nad konstytucją i rozpisania nowych wyborów. Dyskusje w Komisji Konstytucyjnej przedłużały się, dlatego władze PSL Wyzwolenie postanowiły nagłośnić sprawę konstytucji poza sejmem. W tym celu zorganizowano zjazd chłopski w Warszawie 6 czerwca 1920 r. Motywy tego kroku wyjaśnił Stanisław Thugutt, pisząc, że PSL Wyzwolenie miało silniejszą pozycję poza sejmem niż w sejmie, a senat był niepopularny w społeczeństwie, które domagało się ponadto realizacji reformy rolnej. Thugutt krytykował PSL Piast za częste zmiany stanowiska w sprawie senatu. Słusznie zauważał, że gdyby nie grudniowe przyzwolenie PSL Piast, to w projekcie konstytucji nie byłoby zapisu o senacie (Thugutt 23 V 1920, nr 21: 235). Idea zwołania zjazdu chłopskiego spotkała się z poparciem PSL-Lewica.

Z rosnącym na wsi niezadowoleniem, spowodowanym przedłużającymi się pracami nad konstytucją i nierealizowaniem przez rząd sejmowej uchwały o reformie rolnej, musiało liczyć się PSL Piast. W jednej z rezolucji przyjętych na posiedzeniu Zarządu Głównego PSL Piast, które odbyło się 2 i 3 czerwca 1920 r. w Krakowie, stwierdzono wręcz, że wytyczną dla klubu poselskiego Stronnictwa powinno być „uchwalenie w najkrótszym czasie na wskroś demokratycznej konstytucji, gwarantującej jednoizbowość Sejmu i rozpisanie nowych wyborów” (*Czego...* 13 VI 1920, nr 24: 2). Stanowisko to było zbieżne z postulatami PSL Wyzwolenie i PSL-Lewica.

Niewątpliwie ta uchwała ZG nie pozostawiała pola do manewru zwolennikom senatu w PSL Piast, zwłaszcza Ratajowi, który zapewne głównie z tego powodu zrezygnował z funkcji przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej. Objął ją po nim 4 czerwca Edward Dubanowicz z NZL³, co oznaczało umocnienie się w niej prawicy. Rataj miałby problem

³ M. Rataj był wiceprzewodniczącym KK od 15 lutego 1919 r., a od 17 października 1919 r. przewodniczącym.

z godzeniem jej stanowiska z poglądami własnymi i PSL Piast, w którym od 15 lutego 1920 r. sprawował funkcję wiceprezesa ZG.

Komisja zakończyła pracę 11 czerwca 1920 r. i następnego dnia przekazała prezydium sejmowi projekt konstytucji (Sprawozd. ..., druk nr 1883). Składał się on ze wstępu, 6 rozdziałów i 131 artykułów. Projekt ten odpowiadał głównie Dubanowiczowi i ugrupowaniom prawicowym, zwłaszcza klubowi NZL, który nawet nie zgłosił poprawek do ostatecznej wersji. Natomiast PSL Wyzwolenie złożyło takich poprawek najwięcej: 14 samodzielnie i 12 z innymi klubami, zaś PSL Piast odpowiednio: 6 i 4⁴.

Ponieważ większość postulatów ustrojowych lewicy parlamentarnej, zwłaszcza PPS, PSL Wyzwolenie i PSL-Lewica, nie spotkała się z poparciem na forum Komisji Konstytucyjnej, ugrupowania te miały nadzieję na ich przeforsowanie podczas sejmowej debaty plenarnej. Dotyczyło to przede wszystkim postulatów w sprawie parlamentu jednoizbowego, naczelnika państwa i zapewnienia obywatelom większego wpływu na rządy. W trakcie prac nad konstytucją następowała wyraźna polaryzacja stanowisk, głównie między ugrupowaniami prawicowymi i lewicowymi. W końcowym etapie tych prac doszło do zbliżenia poglądów w zasadniczych kwestiach nie tylko między klubami chłopskimi, ale także między klubami chłopskimi i robotniczymi.

Plenarna debata konstytucyjna w sejmie rozpoczęła się 8 lipca 1920 r., kiedy Armia Czerwona docierała do Warszawy, a byt państwa polskiego był zagrożony. Debata toczyła się w czasie istnienia rządów Władysława Grabskiego (23 czerwca – 24 lipca 1920 r.) i Wincentego Witosa (24 lipca 1920 r. – 13 września 1921 r.), które nie wniosły własnych projektów konstytucji. Ciężar dalszych prac nad ustawą zasadniczą spoczął więc na klubach poselskich. Debatę – za sprawą prawicy – postanowiono wznowić dopiero po zakończeniu przerwy wakacyjnej (25 lipca – 23 września 1920 r.). Rozpoczęła się ona 24 września, w zmienionej sytuacji politycznej, po zwycięskiej bitwie warszawskiej, gdy armie polskie kontynuowały ofensywę na wschód.

W Komisji Konstytucyjnej, a zwłaszcza w sejmie, zarysował się podział na zwolenników republiki ludowej i republiki parlamentarnej. Ci pierwsi, reprezentowani przez posłów stronnictw ludowych, ZPPS, NPR i posłów żydowskich, zakładali istnienie sejmowi jednoizbowego, wybieranie głowy państwa z silną władzą w wyborach powszechnych i demokrację bezpośrednią. Socjaliści proponowali ponadto wprowadzenie demokracji społecznej. Za republiką parlamentarną na wzór francuski, lansowaną

⁴ Wyliczenia własne na podstawie pozycji: *Projekty...* 1920: 7 i nn.

głównie przez Dubanowicza, opowiadała się prawica: ZLN, NZL, KPK, Narodowy Chrześcijański Klub Robotniczy i Zjednoczenie Mieszczańskie, domagając się m.in. systemu dwuizbowego, z ograniczonymi kompetencjami prezydenta, wybieranego przez Zgromadzenie Narodowe.

W tej sytuacji lewica i częściowo centrum, w tym stronnictwa ludowe, skoncentrowała się na walce o jednoizbowość. Debata nad utworzeniem senatu rozpoczęła się w sejmie 28 września 1920 r. i była kontynuowana 5 i 15 października. Dyskusję zdominowały początkowo wystąpienia przeciwników drugiej izby. Prawica bowiem, posiadając większość w Komisji Konstytucyjnej i w sejmie, dążyła głównie do rozstrzygnięć w głosowaniach⁵. Ponadto usiłowała zmienić kierunek dyskusji z walki z zasadą dwuizbowości na rzecz walki o kompetencje i skład senatu. Lewica postulowała głosowanie dopiero po sfinalizowaniu prac nad całym projektem konstytucji, natomiast prawica dążyła do jak najszybszego przyjęcia trzech pierwszych jego rozdziałów, nad którymi dyskusję zakończono 19 października. Spór o termin głosowania i o senat spowodował przeniesienie walki poza sejm. 18 października PPS zorganizowała strajk powszechny połączony z antyсенackimi demonstracjami. Z kolei PSL Wyzwolenie organizowało wiece, a jego struktury terenowe nadsyłały protesty przeciwko senatowi, m.in. na ręce marszałka sejmu i premiera W. Witosa (*Protesty...* 24 X 1920, nr 43: 476; *Przeciwko...* 31 X 1920, nr 44: 485). „Wyzwolenie” relacjonowało też przebieg głosowania nad trzema pierwszymi rozdziałami projektu konstytucji, które rozpoczęło się w sejmie 21 października. Centroprawica odrzucała kolejno poprawki zgłaszane przez centrolewicę, m.in. poprawkę PSL Wyzwolenie i NPR, by w konstytucji zamiast godności „Prezydent Rzeczypospolitej” figurował tytuł „Naczelnik Państwa” (207: 163), a więc taki, jakiego używał Tadeusz Kościuszko. PSL Piast, PSL Wyzwolenie, NPR i Związek Posłów Narodowości Żydowskiej wystąpiły z wnioskiem o wykreślenie senatu, ale i w tym przypadku wynik głosowania był niepomysłny (188 za i 195 przeciw). PSL Wyzwolenie obarczało posłów PSL Piast winą za tę nieznaczną przegraną. Przepadła też poprawka PPS i PSL Wyzwolenie, by posłowie byli wybierani nie na 5 lat, tylko na 3. Ten sam los spotkał poprawkę PSL-Lewica, by posłami nie mogli być duchowni. Po tym, jak sejm nie zaakceptował postulatu lewicy skreślenia art. 35 projektu, w którym stwierdzano, że senat bada uchwały sejmu, zmienia je lub odrzuca, posłowie lewicowi ostro zaprotestowali (*W Sejmie...* 31 X 1920, nr 44:

⁵ Szerzej na temat przebiegu dyskusji patrz: Krukowski 1977: 242 i nn.; Ajnenkiel 2001: 227 i nn.

483–484; *Dlaczego...* 31 X 1920, nr 44: 484; Sprawozd. stenogr. ... 21 X 1920, łam 14 i nn.). Następstwem tego było odroczenie dalszego głosowania, przy czym dwa sporne artykuły o senacie odesłano do Komisji Konstytucyjnej, która pracowała nad nimi do 2 grudnia, a w sejmie powrócono do głosowania nad nimi 27 stycznia 1921 r.

Kluby „antysenackie” zgłosiły w trybie pilnym trzy wnioski, sprawę ich nagłości sejm rozpatrywał 11 listopada. Klub Poselski PSL Wyzwolenie wnosił o rozwiązanie sejmu, rozpisanie nowych wyborów i uchwalenie konstytucji przez nowy sejm, który rozstrzygnąłby m.in. problem liczby izb. NPR proponowała, by decyzja w tej ostatniej kwestii zapadła w głosowaniu ludowym. Z kolei ZPPS i PSL Piast postulowały, by sprawy senatu nie uwzględniać w projekcie konstytucji i przekazać do rozwiązania przyszłemu sejmowi. Nagłość tych wniosków nie uzyskała poparcia, a w głosowaniu nad nią ujawniły się rozbieżności w postawie klubów „antysenackich”. PSL Piast głosowało przeciwko nagłości wniosku PSL Wyzwolenie, a ZPPS wstrzymał się od głosu. Wspomniane trzy wnioski, już jako zwykłe, zostały odrzucone również w głosowaniu 27 stycznia 1921 r. Ponieważ oznaczało to opowiedzenie się sejmu za drugą izbą, posłowie PSL Wyzwolenie opuścili posiedzenie na znak protestu. Zachowanie to spotkało się z niezadowolaniem na lewicy. Nie były to jedyne różnice między tymi klubami, które ujawniły się podczas głosowań nad konstytucją (Sprawozd. stenogr. 11 XI 1920, łam 36 i nn.; SU, druki nr 2243 i 2248; Sprawozd. stenogr. 27 I 1921, łam 62 i nn.).

Głosowanie nad projektem konstytucji, oznaczające zwycięstwo prawicy, zakończono 5 lutego 1921 r., a przed trzecim czytaniem projekt trafił do Komisji Konstytucyjnej, która pracowała nad nim od 10 lutego do 5 marca. Prawica zgodziła się na niewielkie ustępstwa, ponieważ nie chciała być posądzona o uchwalenie konstytucji wbrew ugrupowaniom chłopskim i robotniczym. Ostatnia plenarna debata konstytucyjna, mająca bardzo burzliwy przebieg, odbyła się 8, 10–11 i 15 marca 1921 r. 16 marca dzień klubów sejmowych osiągnęło kompromis, m.in. w sprawie sposobu rewizji konstytucji, na który nie zgodzili się posłowie PSL Wyzwolenie i PSL-Lewica (szerzej: Krukowski 1977: 276, 289 i nn.). 17 marca w głosowaniu *en bloc* sejm uchwalił konstytucję „ogromną większością głosów” (bez ich liczenia). Jedynie PSL Wyzwolenie i PPS zapowiedziały, że nie poprą konstytucji, gdyż nie uwzględniono w niej ich głównych postulatów (Sprawozd. stenogr. ... 17 III 1921, łam 5–6), co spotkało się z oporem posłów pochodzenia chłopskiego. S. Thugutt przekonywał ich, że skoro Stronictwo przegrało w sprawie senatu, to należało głosować przeciwko całej ustawie, która i tak zostanie przyjęta (Thugutt 1984: 140).

Bardziej wyważone opinie na temat konstytucji pojawiły się na łamach tygodnika „Wyzwolenie”. Maksymilian Malinowski wprawdzie uważał, że konstytucja „w całości nie zadowala” Stronnictwa, ale ma także pozytywne rozwiązania, m.in. w zakresie praw i swobód obywatelskich, bezpłatnego nauczania. Wyrażał też zdziwienie, że tekst konstytucji został ogłoszony w „Dzienniku Ustaw” dopiero 1 czerwca 1921 r. (Malinowski 27 III 1921, nr 13: 134; 12 VI 1921, nr 24: 229–230). W podobnym duchu o konstytucji pisano również na łamach „Przyjaciela Ludu” (*Sejm...* 27 III 1921, nr 13: 2). Natomiast w „Piaście” na gorąco entuzjastycznie relacjonowano, że „dzień 17 marca 1921 r. stał się dniem tryumfu demokracji polskiej”. Konstytucję uznano za postępową i demokratyczną, gwarantującą ludowładztwo, za „podwalinę Polski Ludowej” (*Konstytucja...* 27 III 1921, nr 13: 2).

Bibliografia

- Ajnenkiel A. (1972), *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do roku 1926*, Warszawa.
- Ajnenkiel A. (2001), *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997*, Warszawa.
- Bogusławski A., *Pamiętniki*, ZHRL, P-189/IIa.
- Borucki M. (2002), *Konstytucje polskie 1791–1997*, Warszawa.
- Czego chcą ludowcy?*, „Piaś” 13 VI 1920, nr 24.
- Dąbski J., *Jaką powinna być polska konstytucja?*, „Gazeta Ludowa” 1 VI 1919, nr 22.
- Dlaczego w czytaniu 2-giem Sejm uchwalil senat*, „Wyzwolenie” 31 X 1920, nr 44.
- Konstytucja uchwalona*, „Piaś” 27 III 1921, nr 13.
- Krukowski S. (1977), *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa.
- Lato S., Stankiewicz W. (1969), *Programy stronnictw ludowych*, Warszawa.
- Malinowski M., *Jak uchwalono Konstytucję?*, „Wyzwolenie” 27 III 1921, nr 13.
- Malinowski M., *Konstytucja RP. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r.*, „Wyzwolenie” 12 VI 1921, nr 24.
- O ustroju parlamentarnym*, „Wyzwolenie” 2 III 1919, nr 9.
- O ustroju parlamentarnym*, „Wyzwolenie” 9 III 1919, nr 10.
- O ustroju parlamentarnym*, „Wyzwolenie” 23 III 1919, nr 12.
- O ustroju parlamentarnym*, „Wyzwolenie” 6 IV 1919, nr 14.
- Pierwszy rząd parlamentarny w Polsce*, „Piaś” 21 XII 1919, nr 51.
- Projekty konstytucji RP. Projekt Komisji Konstytucyjnej SU* (1920), Warszawa.
- Projekty konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* (1920), Warszawa.
- Protesty w sprawie senatu*, „Wyzwolenie” 24 X 1920, nr 43.
- Próba porozumienia z innymi klubami*, „Wyzwolenie” 23 III 1919, nr 12.
- Przeciwko Senatowi*, „Wyzwolenie” 31 X 1920, nr 44.
- „Przyjaciel Ludu”* 15 VI 1919, nr 24.
- Rataj M. (1965), *Pamiętniki*, Warszawa.
- Rzepecki T. (1920), *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku*, Poznań.
- Sejm*, „Przyjaciel Ludu” 27 III 1921, nr 13.
- Sprawozd. Komisji Konstytucyjnej o Konstytucji RP, SU, druk nr 1883.

- Sprawozd. stenogr. z 4 pos. SU, 22 II 1919, łam 111.
Sprawozd. stenogr. z 33 pos. SU, 6 V 1919, łam 4 i nn.
Sprawozd. stenogr. z 35 pos. SU, 9 V 1919, łam 70 i nn., łam 87.
Sprawozd. stenogr. z 36 pos. SU, 10 V 1919, łam 33, 41, 46–47.
Sprawozd. stenogr. z 37 pos. SU, 13 V 1919, łam 27 i nn.
Sprawozd. stenogr. ze 176 pos. SU, 21 X 1920, łam 14 i nn.
Sprawozd. stenogr. ze 184 pos. SU, 11 XI 1920, łam 36 i nn.
Sprawozd. stenogr. z 203 pos. SU, 27 I 1921, łam 62 i nn.
Sprawozd. stenogr. z 221 pos. SU, 17 III 1921, łam 5–6.
SU, druk nr 443 C.
SU, druk nr 443 D.
SU, druk nr 443 E.
SU, druk nr 1883.
SU, druk nr 2390.
SU, druk nr 2243.
SU, druk nr 2248.
SU, 27 I 1921, łam 62 i nn.
Tokarczyk J., *Sejm, czy Sejm i Senat?*, „Piast” 1 II 1920, nr 5.
Thugutt S., *Kto winien*, „Wyzwolenie” 23 V 1920, nr 21.
Thugutt S. (1984), *Autobiografia*, Warszawa.
W Sejmie – sprawa senatu, „Wyzwolenie” 31 X 1920, nr 44.

SUMMARY

Peasant deputies' views on the Constitution and their participation in the process of its drafting (1919–1921)

According to peasant deputies, passing a democratic constitution belonged to the most important and urgent challenges faced by the reborn Polish state. The peasant parties were granted 10 out of the 30 seats in the Constitutional Committee established by the Diet on the 14th of February 1919: the PSL Wyzwolenie – 5 seats, the PSL Piast – 4 seats and the PSL-Lewica – 1 seat. The PSL Wyzwolenie embarked on working on a constitution draft the earliest. It was the only of the peasant parties to file with the Diet a draft of the Constitution on the 6 May 1919. In the draft, the party favoured a republican political regime, emphasizing *inter alia* principles of direct democracy and extensive territorial self-government. The PSL Wyzwolenie, unlike e.g. the PSL Piast, was intent on the quick adopting of the basic law, dissolving of the Diet and announcing new parliamentary elections. The peasant parties' clubs, which supported the idea of people's republic, differed, however, in their opinions concerning the political regime of the state and the tactics to be followed while struggling for the Constitution. Whereas the PSL Wyzwolenie and the PSL – Lewica were, e.g., in favour of a single-chamber parliament, the PSL Piast leaned towards introducing a senate alongside the sejm. The two formerly named parties insisted that head of the state be directly elected by all Polish citizens. The PSL Piast spoke instead of electing President by the National Assembly. Since the Diet did not take into account the PSL Wyzwolenie's postulates regarding the single chamber parliament or direct election of head of the state, the party – unlike the PSL Piast and PSL – Lewica – voted against the Constitution which, nevertheless, was passed on the 17 of March 1921.